

ANDREA WAXENEGGER

Uniwersyteckie Centrum Edukacji Całozyciowej,
Uniwersytet w Grazu
e-mail: andrea.waxenegger@uni-graz.at

Uniwersyteckie uczenie się przez całe życie w Europie i jego społeczny wymiar. Wnioski z praktyki¹

Artykuł omawia wybrane aspekty uniwersyteckiego uczenia się przez całe życie (*university lifelong learning* – ULLL). Na początku wywodu przedstawione są wyniki corocznych ankiet przeprowadzanych przez *European University Continuing Education Network* (EUCEN) wśród siedemnastu członkowskich Sieci Krajowych (*National Networks*) w latach 2012–2015. Następnie omówiono działania Uniwersytetu w Grazu w praktyczny sposób ukazujące, jak pojedyncza uczelnia może wykorzystywać ULLL w celu wzmocnienia swego „wymiaru społecznego”, dając sposobność kształcenia uniwersyteckiego grupom docelowym, które z rozmaitych powodów mają jedynie ograniczony (lub żaden) dostęp do wiedzy naukowej i edukacji akademickiej.

Słowa kluczowe: uczenie się przez całe życie, uniwersytet LLL, wymiar społeczny uniwersytetu

¹ Artykuł powstał na podstawie referatu wygłoszonego podczas międzynarodowej konferencji *The ways of Lifelong Learning. Towards socially relevant quality in European universities*, w dniach 22–24 czerwca 2016 roku zorganizowanej przez Dolnośląską Szkołę Wyższą, w ramach projektu EDUPRO – *Promoting LLL in HE by implementing innovative practices in RPL, 2014-1-PL01-KA203-003629, Program Erasmus+, Szkolnictwo wyższe – akcja 2 Partnerstwa Strategiczne* (przypis redakcji).

Główne kwestie związane z rozwijaniem „uniwersyteckiego uczenia się przez całe życie” (ULLL) w ocenie Sieci Krajowych na rzecz ULLL w Europie

European University Continuing Education Network (EUCEN, dosł. Europejska Sieć Uniwersyteckiego Kształcenia Ustawicznego²) to ogólnoeuropejskie stowarzyszenie promujące uniwersyteckie uczenie się przez całe życie. Oferuje ono członkostwo tak zwanym „Sieciom Krajowym”, to jest stowarzyszeniom ogólnokrajowym (lub w niektórych przypadkach regionalnym) działającym w obszarze ULLL. Co roku w latach 2012–2015 EUCEN wysyłało swym (wówczas siedemnastu) jednostkom członkowskim ankiety, w ramach których respondenci mieli odpowiedzieć na następujące pytania:

1. Jakimi głównymi tematami roboczymi zajmowali się państwo w zeszłym roku i na czym głównie skupiała się państwa praca?
2. Jakie kwestie będą w przyszłości kluczowe dla całościowego uczenia się na uniwersytetach? Z jakimi wyzwaniami się mierzymy?
3. Nasze podejście do całościowego uczenia się: jaki wkład moglibyśmy wnieść w kwestie kluczowe dla Uniwersytetów Europejskich w przyszłości?

Należy zauważyć, że ankiety tego typu mają pewne ograniczenia metodologiczne. W kontekście międzynarodowym trudności zazwyczaj przysparza najpierw przełożenie miejscowej terminologii edukacyjnej na angielski, a następnie zinterpretowanie tych tłumaczeń przez osoby z innego obszaru językowego. W tym konkretnym przypadku problemem był również fakt, że nie wszystkie Sieci co roku reagowały na ankiety, a same odpowiedzi w znacznej mierze zależały między innymi od tego, kto odpowiadał na powyższe pytania w imieniu danej organizacji. Jednakże zamysłem, który tym razem przyświecał EUCEN, nie było przeprowadzenie naukowych badań, a jedynie stwierdzenie, czy doroczne ankiety nakreślą ogólny obraz wyzwań związanych z ULLL, stając się wskazówką dla dalszych prac rozwojowych w tej dziedzinie.

Kwestionariusze rozesłano do siedemnastu Sieci Krajowych będących członkami EUCEN, przy czym należy wspomnieć, że bez bliższych wyjaśnień podano w nich następującą ogólną definicję uniwersyteckiego uczenia się przez całe życie:

Uniwersyteckie uczenie się przez całe życie polega na zapewnianiu przez uczelnie sposobności do uczenia się oraz usług i badań służących osobistemu i za-

² *Continuing Education* tłumaczymy jako „kształcenie ustawiczne” z powodu powszechnego rozumienia tego terminu, jednak najbardziej odpowiednie byłoby tu określenie dosłowne, czyli np. „ciągłego uczenia się” czy „permanentnej edukacji” lub też „edukacji całościowej”. Te określenia precyzyjniej ujmują specyfikę koncepcji *LLL University*, do której nawiązuje treść artykułu, aniżeli „kształcenie ustawiczne” zamknięte w formalnych strukturach edukacyjnych (przypis redakcji).

wodowemu rozwojowi szerokiego grona ludzi w różnych rolach, formach, miejscach i na różnych etapach życia (*lifelong and lifewide*), oraz społecznemu, kulturalnemu i gospodarczemu rozwojowi społeczności i regionu. Ma ono poziom akademicki i podbudowę badawczą, skupia się przede wszystkim na potrzebach uczących się, a opracowywane i/lub oferowane jest we współpracy z interesariuszami i zewnętrznymi aktorami społecznymi.

Definicję tę sformułowano w ramach europejskiego projektu unijnego *Beflex* (*Benchmarking Flexibility in ULLL in the Bologna Process* – Kryteria porównawcze elastyczności ULLL w procesie bolońskim), kierowanego przez EUCEN.

Poniżej skrótowo przedstawiam zagadnienia uznane za szczególnie palące przez Sieci Krajowe uczestniczące w badaniach ankietowych. Nie zaskakuje konstatacja, że za jeden ze swych głównych celów Sieci Krajowe uznały zdobycie pozycji ważnego gracza w polityce rozwoju edukacji wyższej w swoich krajach lub regionach. Po to zresztą stowarzyszenia te utworzono (oprócz celu wspierania uczelni członkowskich we wdrażaniu ULLL). Dlatego też w okresie objętym ankietami Sieci dążyły do rozwoju i umacniania stosunków z kompetentnymi w tej kwestii ministerstwami oraz oferowały współpracę („konsultacje”, fachową wiedzę) przy opracowywaniu polityki rządowej w obszarze nowego prawodawstwa, reform itp. Uznanie za ważnego gracza na poziomie ogólnokrajowym oznaczało również pogłębianie relacji z pozarządowymi organizacjami i podmiotami, których działalność wiąże się z oświatą. Czytając między wierszami, można wywnioskować, że w wielu krajach przeprowadza się reformy prawne albo bezpośrednio dotyczące ULLL, albo przynajmniej wpływające na dalszą instytucjonalizację ULLL. Jednakże Sieci Krajowe donoszą również, że debaty na poziomie ogólnokrajowym nadal wskazują, iż w wielu przypadkach ULLL nie uzyskało jeszcze solidnego zakotwiczenia ani w sektorze szkolnictwa wyższego, ani w systemie całonocnego uczenia się w ich krajach.

Na kolejną ważną kwestię sygnalizowaną przez Sieci Krajowe składa się wiele różnych wyznaczników ujętych tutaj w ogólnym pojęciu „indywidualizacji”. Co to oznacza? Jednym z głównych celów ULLL jest wspieranie (za pomocą różnorodnych działań i środków) jednostek w procesie wyboru i realizacji indywidualnych ścieżek edukacyjnych w systemie szkolnictwa wyższego tak, aby jednostki te mogły osiągnąć swe cele edukacyjne zarówno dla osobistej samorealizacji, jak i dla optymalizacji swojej kariery zawodowej. Do osiągnięcia tego celu niezbędna jest znaczna elastyczność w nauczaniu i uczeniu się pod względem czasu, miejsca i treści (struktury) na poziomie instytucjonalnym, albo – jak można by to ująć – na poziomie wykładowcy. Do działań i środków podnoszących elastyczność należy między innymi uruchomienie procedury rekrutacyjnej umożliwiającej dorosłym wstęp na studia uniwersyteckie i/lub udział w ULLL, jeśli dysponują oni doświadczeniem zawodowym w danej dziedzinie, nawet jeśli nie spełniają standardowych warunków przyjęcia. Wymaga to opracowania i wdrożenia systemu potwierdzania efektów uczenia się (*recognition of prior lear-*

ning³). Aby spełnić potrzeby dorosłych uczących się, którzy zazwyczaj dysponują jedynie ograniczonym czasem, należy umożliwić studiowanie zaoczne, kursy modułowe oraz inne nowe formy edukacji. Kolejną opcją jest wprowadzenie kursów letnich oraz całoroczna rekrutacja na studia. Istotnym aspektem elastyczności jest również wykorzystanie nowych technologii, a także zorganizowanie doradztwa oraz innych powiązanych z nim usług. Wśród prężnych działań w obszarze ULLL podejmowanych w Europie wskazać można wiele przypadków udanego i owocnego zastosowania tych wszystkich rozwiązań. Ale Sieci Krajowe stawiają pytanie, o ile bardziej można uelastycznić działalność uczelni, biorąc pod uwagę niezbędne w tym celu reformy organizacyjne, istniejące utrudnienia prawne oraz (niewątpliwy) wzrost kosztów z tym związany. Wszyscy respondenci są jednak przekonani, że uczący się takiej właśnie elastyczności będą się domagać.

Innym zagadnieniem w centrum zainteresowań europejskich Sieci ULLL jest „jakość”, zaś działanie na rzecz ciągłego wzrostu jakości w obszarze ULLL stanowi jedno z głównych i zasadniczych zadań wszystkich Sieci ULLL tak na poziomie krajowym, jak i europejskim oraz międzynarodowym. W swych ankietowych odpowiedziach Sieci Krajowe relacjonowały na przykład debaty na temat wyboru i wdrażania systemów zarządzania jakością oraz podnoszenia kwalifikacji kadry dydaktycznej („kształcenia kształcących”). Stosunkowo niedawno utworzone Sieci Krajowe do ważnych zadań zaliczały też tworzenie terminologii ULLL oraz ujednolicanie długości studiów i kursów kwalifikacyjnych. Wiele Sieci zauważało również, że ich członkowskie uczelnie nadal nie radzą sobie ze statystyką dotyczącą osób korzystających z LLL/ULLL.

Jak wspomniano wyżej, do podstawowych zadań Krajowych Sieci ULLL należy wspieranie rozwoju uczelni członkowskich jako instytucji całościowego uczenia się. W tym celu Sieci służą jako platforma wymiany wiedzy i doświadczenia, co jest szczególnie pomocne przy wypracowywaniu strategii LLL/ULLL na poziomie instytucjonalnym oraz budowaniu skutecznie działających struktur organizacyjnych dostosowanych do lokalnej specyfiki (nie istnieje bowiem „jeden słuszny” model organizacyjny). W debatach prowadzonych w łonie Sieci Krajowych wiele miejsca poświęca się takim kwestiom, jak wybór modelu biznesowego przez poszczególne uczelnie, tryby prowadzenia ośrodków ULLL oraz sposoby nawiązywania udanej współpracy i różnych form partnerstwa z zewnętrznymi organizacjami i podmiotami.

Odpowiadając na pytanie o przyszłość i kwestie kluczowe dla ULLL, Sieci Krajowe zazwyczaj powtarzały, że najważniejszym obszarem ich działań będą nadal najbardziej palące kwestie nakreślone wyżej, gdyż stanowią one tematy uniwersalne dla

³ W polskim ustawodawstwie i przyjętych rozwiązaniach na uczelniach ta procedura nosi nazwę: potwierdzania efektów uczenia się i odnosi się głównie do procedury rekrutacyjnej i skróconego czasu studiowania. Więcej na ten temat: www.edupro.dsw.edu.pl (przypis redakcji).

prac rozwojowych. Sieci Krajowe uważają przy tym, że w najbliższej przyszłości w centrum uwagi powinny znaleźć się następujące sprawy:

- Poszerzanie możliwości rekrutacji dorosłych uczących się. Będzie to kwestia jeszcze ważniejsza niż dotychczas, tak jak i przyciąganie nowych grup uczących się. Wśród przykładów przytoczonych przez Sieci Krajowe znalazły się szybko rosnące grupy „starszych/dojrzałych uczących się”, coraz liczniejszych bezrobotnych oraz potężne, obecne lub oczekiwane fale migrantów i uchodźców.
- Finansowanie. Model finansowy, na którym ULLL opiera się w większości krajów europejskich, nieustannie przysparza trudności władzom, a w związku z nowym zapotrzebowaniem wywołanym bieżącymi tendencjami w rozwoju społecznym stanie się on jeszcze większym wyzwaniem. Sieci Krajowe wskazały, że trzeba zrównoważonych i trwałych źródeł finansowania programów ULLL, a także specjalnych usług, które mogą stać się konieczne przy obsłudze nowych grup docelowych, takich jak dodatkowe kursy językowe i doradztwo dla migrantów i uchodźców.
- Wsparcie instytucjonalne. Można się spodziewać, że po całych dziesięcioleciach działania ULLL pozycja i rola ULLL jest obecnie jasna na poziomie instytucjonalnym. Jednak z wypowiedzi Sieci Krajowych wynika, że tak nie jest. Sieci Krajowe uważają, że pozyskanie instytucjonalne wsparcie dla ich uczelni członkowskich w zakresie strategicznego rozwoju ULLL (w tym skryształowania stosunku między LLL i ULLL) jest nadal ważnym zadaniem do wykonania.
- Kompleksowość. ULLL obejmuje wiele różnorodnych możliwości edukacyjnych, z których można korzystać w ciągu całego życia i w rozmaitych miejscach; jednakże w debatach w kręgach specjalistów i polityków, o ile takie się w ogóle toczą, dominuje temat ewentualnych korzyści płynących z ULLL dla jednostek i ich pracodawców. Z wypowiedzi Sieci Krajowych wyłania się troska, że nazbyt wiele wagi przykładu się do kwestii rynku pracy, podczas gdy nie należy zapominać o szerszych celach społeczno-politycznych, choćby takich jak równe szanse.
- Wielopoziomowa współpraca. Nie jest ona nowością w obszarze ULLL; wręcz przeciwnie, ULLL zawsze stanowiło jedną z tych dziedzin, w których placówki szkolnictwa wyższego najaktywniej nawiązywały stosunki partnerskie. Jednak Sieci Krajowe podkreślały, że w związku z rosnącą konkurencją ze strony nieuniwersyteckich organizatorów kształcenia jeszcze ściślejsza współpraca, także transgraniczna, z biznesem, przemysłem i organizacjami społeczeństwa obywatelskiego będzie w przyszłości koniecznością.

Trzecie i ostatnie pytanie zadane respondentom w ankietach EUCEN brzmiało: *jaki wkład moglibyśmy wnieść w kwestie kluczowe dla Uniwersytetów Europejskich w przyszłości?* Jest to wielce znaczące pytanie, gdyż przenosi ono nacisk ze „zwykłego” tematu, tj. „czego brakuje do lepszego rozwoju ULLL” (np. wyższego budżetu,

więcej kadry i lokali, lepszego wyposażenia), na nowe spojrzenie – „co już osiągnęliśmy i jaką korzyść niesie to uniwersytetowi?”.

Sieci Krajowe podjęły to wyzwanie, a ich odpowiedzi streszczone są poniżej. Podkreślono w nich, że rządy reprezentujące społeczeństwo oczekują od placówek szkolnictwa wyższego realizacji „trzeciej misji”, co oznacza, że uczelnie mają nawiązywać i pogłębiać relacje z różnymi segmentami społeczeństwa, aby w ten sposób konstruktywnie przyczyniać się do rozwoju społecznego. Sieci Krajowe twierdzą, że uczelnie oferujące ULLL zawsze uznawały to działanie za służbę społeczną na rzecz jednostek oraz instytucji, współpracując przy tym z konkretnymi grupami w łonie społeczeństwa, np. z organizatorami edukacji środowiskowej.

Rządy oraz inne podmioty społeczne oczekują również, że placówki szkolnictwa wyższego nieustannie przebudowywać będą oferowane przez siebie studia pod kątem treści kształcenia, elastycznych trybów nauczania, tworzenia przyjaznych przestrzeni edukacyjnych itd. Ponownie jest to element, który od samego początku wpisany był w codzienną działalność w ramach ULLL. Oczekiwania, aby „w centrum postawić uczącego się”, uznać jego wcześniej nabytą wiedzę, umiejętności i kompetencje oraz jak najlepiej pomóc mu zastosować nowo nabytą wiedzę, umiejętności i kompetencje w praktyce, stanowią fundamentalne zasady ULLL. Można by wręcz powiedzieć, że wiele programów ULLL (często nazywanych „programami zintegrowanymi”) opracowuje się tak, aby ludzie reprezentujący różnorakie dziedziny badawcze i zawodowe spotykali się ze sobą w okolicznościach stymulujących interdyscyplinarną wymianę i innowacje. W ramach ULLL zgromadzono rozległą wiedzę i doświadczenia dotyczące pracy z uczącymi się wywodzącymi się z różnych środowisk zawodowych i znajdujących się na różnych etapach życia. Zjawisko, któremu obecnie poświęca się wiele uwagi w debatach się pod hasłem „różnorodność na uczelni” (*heterogeneity in classroom*), dla ULLL od zawsze stanowiło rzeczywistość, z którą trzeba było sobie radzić w codziennych działaniach. Dlatego też w ramach ULLL, znacznie wcześniej niż w przypadku „tradycyjnych” studentów, starano się rozstrzygnąć na przykład takie kwestie: jak przeprowadzać potwierdzanie efektów uczenia się, jakie modele spersonalizowanego doradztwa są najskuteczniejsze, czy też jak wykorzystywać nowoczesne technologie edukacyjne do osiągania celów kształcenia. Z tymi znacznymi zasobami znawstwa wiąże się oczywiście kwestia rozwoju jakości. W końcu zaś Sieci Krajowe wskazały, że ULLL miałyby wiele do zaoferowania placówkom szkolnictwa wyższego, które z takich czy innych przyczyn chciałyby wdrożyć się w „przedsiębiorczość”, ponieważ w Europie nie istnieje żaden powszechnie przyjęty biznesowy model jednolicie stosowany w ULLL. Wszystkie ośrodki ULLL to jednostki w różnym stopniu „przedsiębiorcze”.

Powracając do początkowego pytania, czy wyniki ankiet kreślą jakiś ogólny obraz ULLL w Europie, można stwierdzić, że owszem, oraz że obraz ten skłania do przemyśleń. Na szczególną uwagę zasługują trzy aspekty. Po pierwsze, w okresie objętym ankietami wiele krajów wprowadziło albo nowe przepisy bezpośrednio dotyczące ULLL,

albo reformy pośrednio korzystne dla ULLL. To dobra wiadomość. Po drugie, we wszystkich wypowiedziach przewijała się podstawowa myśl, że jeśli do ULLL podchodzi się poważnie, staje się ono ogromnym wyzwaniem dla instytucjonalnej polityki oświatowej oraz kultury organizacyjnej i struktury poszczególnych uczelni członkowskich. Odpowiedzi udzielone przez Sieci Krajowe na trzecie pytanie wskazują jednak również, że placówki zaangażowane w ULLL postrzegają je jako świetną sposobność na rozbudowanie profilu uczelni oraz podniesienie jej atrakcyjności dla nowych grup uczących się. A zatem placówki szkolnictwa wyższego muszą zadać sobie pytanie nie tylko o to, czy są chętne, ale także czy są zdolne jako instytucja (jeśli zachowają swój dotychczasowy kształt) z powodzeniem wypracować lub rozwijać działalność w obszarze ULLL. Bez względu na to, jakie konkretne potrzeby wsparcia uczelnie określiłyby w tym „procesie analizy”, z pewnością znalazłyby w Sieciach Krajowych (o ile takie istnieją) cenne źródło profesjonalizacji. Po trzecie, ULLL jako dziedzinę posiadającą własne zasady, formy i aspiracje można uznać za mocny argument na rzecz realizacji społecznego wymiaru uniwersytetów.

Od teorii do praktyki. Uniwersytet w Grazu jako partner wszystkich pokoleń w całościowym uczeniu się

Nie po raz pierwszy już w swym planie rozwoju na lata 2013–2018 oraz w bieżącej umowie wykonawczej z państwem na lata 2016–2018 Uniwersytet w Grazu deklaruje, że pragnie być *partnerem wszystkich pokoleń w całościowym uczeniu się*. Zanim przejdziemy do szczegółów, nieco statystyki: uczelnia założona w 1585 roku ma sześć wydziałów oraz pion administracji i usług, zatrudnia około 4300 pracowników, kształci ponad 32 000 studentów i oferuje ponad 100 regularnych programów studiów (licencjackich, magisterskich i doktoranckich) oraz kształcenie ustawiczne.

Co oznacza fraza „partner w całościowym uczeniu się”? Uniwersytet w Grazu uznawszy całościowe uczenie się za swój wyraźny cel strategiczny, oferuje wiele możliwości kształcenia w różnych formach, rolach, miejscach i na różnych etapach życia dla wszystkich pokoleń, na wszystkich poziomach akademickich, starając się przyczynić do dalszego rozwoju jednostek, grup, organizacji i społeczności. W ramach tych możliwości zawierają się akademickie kursy na tematy ogólnie dostępne dla szerokiej publiczności, programy środowiskowe i dla ludności, szkolenia, a także specjalistyczne studia, łącznie ze studiami magisterskimi w najróżniejszych formatach. Jako organizacja odpowiedzialna za liczne grono pracowników naukowych, administracyjnych i technicznych, Uniwersytet ma również własny wewnętrzny program roz-

woju pracowników. W odróżnieniu od wielu innych uczelni niektóre elementy tego wewnętrznego programu udostępniane są również zewnętrznym uczestnikom. Struktura opłat (począwszy od „braku opłat” do „opłat pokrywających koszty” za programy doskonalenia zawodowego) oraz system certyfikacji (począwszy od „potwierdzenia/świadczenia uczestnictwa” przez „certyfikaty uniwersyteckie” do „stopni magisterskich”) odzwierciedlają różnorodność dostępnych możliwości. Jedną z kluczowych cech wypracowanego systemu jest to, że wiele inicjatyw powstaje we współpracy z zewnętrznymi organizacjami i podmiotami, które uczestniczą również w ich realizacji. Kamieniami milowymi w rozwoju struktury organizacyjnej ULLL na centralnym poziomie uniwersyteckim były niewątpliwie następujące wydarzenia:

- (i) czerwiec 2000: *leitungsunterstützende Stabsstelle* (powołanie asystenta Rektora/Prorektora);
- (ii) jesień 2002: uruchomienie Ośrodka Kształcenia Ustawicznego (*Center for Continuing Education at the University of Graz*);
- (iii) jesień 2004: formalne powołanie Stowarzyszenia na rzecz Szerzenia Całocielowego Uczenia się;
- (iv) lato 2006: założenie *UNI for LIFE Ltd.* (Uniwersytet na Życie, Sp. z o.o.) zajmującego się ustawicznym doskonaleniem zawodowym dla absolwentów, co doprowadziło do skryształizowania profilu Ośrodka Kształcenia Ustawicznego, skupiającego się od tej pory na „kształceniu dla wszystkich” – tj. na programach naukowo podbudowanych akademickich kursów na tematy ogólne dla szerokiej publiczności oraz na programie Uczenia się w Późniejszym Życiu.

Mówiąc o Uniwersytecie jako o instytucji całocielowego uczenia się, należy wspomnieć, że oprócz spółki *UNI for LIFE* oraz Ośrodka Kształcenia Ustawicznego funkcjonują jeszcze dodatkowi „organizatorzy wewnętrzni”, np. Dział Kadr (odpowiedzialny za kursy doskonalenia dla pracowników), wydziały/instytuty, Uniwersytet Dziecięcy oraz Stowarzyszenie Absolwentów.

Ośrodek Kształcenia Ustawicznego (*Center for Continuing Education*) oferuje trzy główne programy edukacyjne: *Akademię Poniedziałkową*, *Vita Activa* (Aktywne Życie) i *Uniwersytet Megafonowy*. Przed krótkim ich omówieniem warto zauważyć, że chociaż wszystkie one skierowane są do szerokiej publiczności i nie stawiają żadnych konkretnych wymagań wstępnych, to mają za zadanie wprowadzać w procesy uniwersyteckiego uczenia się, co oznacza, że zarówno treści, jak i metody dydaktyczne muszą mieć podbudowę badawczą i prezentować najnowsze osiągnięcia w danej dziedzinie. W pracy należy kierować się podejściem krytycznym i refleksyjnym, a w sytuacjach edukacyjnych uwzględniać doświadczenie i wiedzę, którą w proces kształcenia wnoszą uczestnicy, czerpiąc ze swego specyficznego środowiska i miejsca pracy. Celem jest świadczenie ogólnego kształcenia na poziomie uniwersyteckim, a niektóre elementy programów szczególnie podkreślają ideę społecznej inkluzji osób starszych poprzez udział w akademickiej edukacji ogólnej.

W ramach *Akademii Poniedziałkowej* w roku akademickim odbywa się 12 wykładów opartych na badaniach naukowych i otwartych dla szerokiej publiczności bez względu na wykształcenie słuchaczy. Wykłady transmitowane są na żywo do 19 regionalnych ośrodków w oparciu o umowy z 16 partnerami instytucjonalnymi (liczba partnerów „społecznościowych” zmienia się co roku). Są wśród nich samorządy miejskie, ośrodki kształcenia dorosłych, stowarzyszenia regionalne, parafie współpracujące z samorządami, Ośrodek Rozwoju Środowiska, galeria, miejscowe przedsiębiorstwo oraz inne podmioty z sześciu federalnych prowincji Austrii. Po każdym wykładzie za pośrednictwem *forum Chat* odbywa się sesja pytań i odpowiedzi. Program zainicjowano w roku akademickim 2002/03, a pierwszą transmisję na żywo przeprowadzono w listopadzie 2004 r. Do czerwca 2016 r. odbyło się łącznie 187 transmisji wykładów (w tym 147 transmisji na żywo), w których uczestniczyło ponad sto tysięcy słuchaczy (ponad 10 500 słuchaczy w samym roku 2015/16). Uczestnictwo w wykładach jest bezpłatne, nie jest również wymagana rejestracja. Oprócz transmisji na żywo funkcjonuje jeszcze internetowa wideobiblioteka i przekazy radiowe. Do tej pory opublikowano już dziewięć zbiorów, a w przyszłości dostępne będą internetowe publikacje dla każdego roku.

Zapoczątkowany w roku 2009 program *Vita Activa* (ponad 20 wydarzeń i 400 uczestników rocznie) skierowany jest szczególnie do starszych uczących się, zainteresowanych poznawaniem bieżących zagadnień i najnowszych odkryć naukowych, którzy pragną poszerzyć swoją wiedzę i zastosować ją w codziennych działaniach (Ludescher 2016). Na program składają się trzy główne segmenty – „tworzenie wiedzy,” „przekazywanie wiedzy i doświadczenia” oraz „budowanie efektywnego uczenia się”. Uczestnictwo w programie nie wymaga spełnienia żadnych formalnych warunków oprócz rejestracji. Część programu jest bezpłatna, trzeba jednak wnieść drobną opłatę za udział w warsztatach.

Uniwersytet Megafonowy, który rozpoczął działalność w październiku 2004 r. jako wspólny projekt Uniwersytetu w Grazu i organizacji charytatywnej CARITAS STEIERMARK (Caritas Styrii/gazeta uliczna Megafon), to program (wykłady, warsztaty, w tym telewizyjne/radiowe, wycieczki itd.) łączący edukację z pracą społeczną, w którym wiedza akademicka splata się z życiem codziennym. Skierowany jest przede wszystkim do osób w trudnej sytuacji społecznej, zamieszkujących w schroniskach (bezdolnych) i do defaworyzowanych migrantów. W jego ramach tworzona jest przestrzeń dla spotkań ludzi z peryferii społecznych i wykładowców uniwersyteckich oraz kadry badawczej. Program skupia około 400 uczestników rocznie i prowadzony jest głównie w miejscowościach pozauniwersyteckich.

Ośrodek Kształcenia Ustawicznego jest głęboko zaangażowany w prace rozwojowe oparte na wynikach badań naukowych, np. opracowywanie kryteriów jakościowych uczenia się na poziomie uniwersyteckim w późnym wieku, i służy jako platforma profesjonalizacji (Waxenegger 2011) wszystkim zaangażowanym w uniwersyteckie uczenie się przez całe życie (Waxenegger, Kolland, Ludescher 2011; Kolland, Ludescher, Waxenegger 2016; Ludescher, Waxenegger 2016).

Spółeczny wymiar ULLL

Ministrowie szkolnictwa wyższego zaangażowani w Proces Boloński w Komunikacie Londyńskim z 2007 r. sformułowali wyraźną wizję „wymiaru społecznego” szkolnictwa wyższego, stwierdzając, że powinno ono odgrywać ważną rolę w kształtowaniu spójności społecznej i zmniejszaniu nierówności oraz że ogół studentów podejmujących, odbywających i kończących studia na wszystkich poziomach akademickich powinien odzwierciedlać różnorodność populacji europejskich. Pochodzenie społeczne i sytuacja materialna nie powinny stanowić przeszkody w ukończeniu studiów, zaś zasada równości szans i „rozszerzanie uczestnictwa” to kluczowe terminy tego dokumentu. Dla praktyków edukacji ważnym krokiem jest przełożenie tych ogólnych celów politycznych na procedury możliwe do realizacji w codziennej praktyce instytucjonalnej.

Czerpiąc z doświadczeń projektu HEAD (*Opening higher education to adults*, dosł.: Otwieranie szkolnictwa wyższego na dorosłych), Karin Dollhausen przedstawiła użyteczny model, wskazując, że wyznacznikami „wymiaru społecznego” mogą być następujące kryteria:

- sprawiedliwość; krytyczna analiza zasadniczych koncepcji umożliwiająca określenie, kto jest de faworyzowany;
- różnorodność; zróżnicowanie instytucjonalne, specjalistyczne programy, organizacyjna różnorodność;
- elastyczność; zasady rekrutacji, formy nauczania, elastyczność programów.
- inkluzja; architektura/wyposażenie, usługi i wsparcie dla studenta, podejścia do uczenia i nauczania, instytucjonalna polityka/strategia (Dollhausen 2014).

Także EUCEN niedawno sfinalizował europejski projekt unijny COMMIT (*Committing to the social dimension in universities*, dosł.: „Zaangażowanie w społeczny wymiar uniwersytetów”; 2013–2016). Jest on poświęcony społecznemu wymiarowi uczelni, w ramach którego analizowano narzędzia wspomagające placówki szkolnictwa wyższego w określaniu, jak ULLL może usprawnić realizację wymiaru społecznego. W projekcie tym EUCEN stosował następujące definicje.

W wymiarze społecznym wyróżnia się dwa poziomy: jednostkowy i zbiorowy. Na poziomie jednostkowym chodzi o umożliwienie studentom, uczącym się przez całe życie i kadrze uniwersyteckiej społecznie sprawiedliwego dostępu, sfinalizowania przedsięwzięć (retention) i odniesienia sukcesu. Na poziomie zbiorowym celem jest przekazanie istotnej wiedzy akademickiej społeczeństwu i umożliwienie grupom ludzi wewnątrz i na zewnątrz uniwersytetu budowanie i rozwój ekologicznego, społecznie i gospodarczo zrównoważonego społeczeństwa.

W ramach projektu COMMIT wypracowano wiele narzędzi służących wspieraniu uniwersytetów w samoocenie poziomu zaangażowania w wymiar społeczny oraz stra-

tegi optymalizacji działania i zakotwiczenia polityki i praktyki ULLL w szerszej interakcji społecznej (zob.: <http://commit.eucen.eu>).

Co może zrobić pojedyncza uczelnia lub ośrodek uniwersyteckiego kształcenia ustawicznego, aby krzewić „wymiar społeczny”? Narzędzia wypracowane w ramach projektu COMMIT wymagają bardziej rozbudowanej i czasochłonnej kontroli na poziomie instytucjonalnym. Z niewielkiego ćwiczenia instytucjonalnego przeprowadzonego na Uniwersytecie w Grazu w oparciu o model wypracowany w ramach projektu HEAD wynika, co następuje: Aby uzyskać dostęp do kształcenia uniwersyteckiego w ramach „regularnych studiów” (na poziomie licencjackim, magisterskim i doktorskim), trzeba spełnić formalne wymaganie egzaminu maturalnego, jednakże od lat w Austrii możliwa jest też alternatywna ścieżka rekrutacji na regularne studia. Zrodzona w latach 70. XX wieku polityczna wizja, w której ogół studentów podejmujących, odbywających i kończących studia wyższe na wszystkich poziomach odzwierciedlać miał różnorodność społeczeństwa Austrii dzięki umożliwieniu wszystkim pragnącym studiować wstęp na uczelnie (ścieżką formalną lub alternatywną) oraz zniesieniu czesnego, nie urzeczywistniła się (zob.: Pechar 2007; 2009). Jak wskazują badania, polityka „otwartego wstępu” nie przyniosła pożądanego skutku w postaci edukacyjnej i społecznej równości. W obszarze ustawicznego kształcenia uniwersyteckiego z przypisanymi punktami kredytowymi, które austriackie prawo mniej lub bardziej ściśle oddziela od „regularnych” studiów, potwierdzanie efektów uczenia się do pewnego stopnia reguluje program nauczania. W niektórych przypadkach decyzja co do przyjęcia i ewentualnych dodatkowych wymagań należy do osoby kierującej daną jednostką uniwersytecką lub programem kształcenia dla danego kierunku studiów (*programme director*). Nie przeprowadzono jeszcze badań nad tym, czy wszystkie grupy społeczne w równym stopniu korzystają z istniejących możliwości dostępu do kształcenia. Można jednak w to powątpiewać, gdyż prawo nakazuje, aby koszty poniesione przy prowadzeniu tych programów zwracały się, co prowadzi do wysokich opłat. Pod względem kluczowych kryteriów „sprawiedliwości”, „różnorodności”, „elastyczności” i „inkluzji”, największe zaawansowanie nastąpiło niewątpliwie w dziedzinie „inkluzji”, gdyż prawodawstwo ogólnokrajowe wymaga udzielania najlepszego możliwego wsparcia wszystkim go potrzebującym. Wyniki pobieżnej kontroli w zakresie wypełniania „wymiaru społecznego” przez Ośrodek Kształcenia Ustawicznego są pozytywne. Ośrodek, wyznający zasadę „edukacja dla wszystkich”, prowadzi program dla osób defaworyzowanych, podejmuje wysiłki w celu uelastycznienia kształcenia i struktury. W większości jego oferta jest bezpłatna, a tym samym spełnia wiele wymogów uznanych za istotne. Oczywiście, zawsze mogłoby być „lepiej”. Największą barierą dla osób spoza uniwersytetu stanowi prawdopodobnie przekonanie, że „kształcenie uniwersyteckie nie jest dla mnie”.

Należy pamiętać, że uniwersytety to zaledwie jeden z licznych fragmentów układanki, jaką jest LLL, a więc w pojedynkę nie rozwiążą one wszystkich problemów nierówności społecznej. Mogą jednak przynajmniej podjąć to wyzwanie. Aby mu

sprostać, nie wolno zrezygnować z szerszej wizji, należy natomiast sprawnie określać priorytety.

Przekład z jęz. angielskiego
Patrycja Poniatowska

Bibliografia

- DOLLHAUSEN K., 2014, *The "Social Dimension" in Higher Education*. Presentation, (on line) http://commit.eucen.eu/sites/commit.eucen.eu/files/SoDim_HEAD_08052014-KD.pdf (dostęp: 31.07.2016).
- Entwicklungsplan 2013–2018*, Karl-Franzens-Universität Graz, Graz.
- KOLLAND F., LUDESCHER M., WAXENEGGER A., 2016, *Research-practice partnership: improving links between research and professional practice in lifelong learning*, [in:] J. Field, B. Schmidt-Hertha, A. Waxenegger (eds.), *Universities and engagement. International perspectives on higher education and lifelong learning*, Routledge, London–New York.
- London Communiqué, 2007, *Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world*. 18 May 2007, (on line) http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/London_Communique18May2007.pdf (dostęp: 31.07.2016). (wersja polska: *Komunikat Londyński. W kierunku Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego: odpowiedź na wyzwania w zglobalizowanym świecie*).
- LUDESCHER M., WAXENEGGER A., 2016, *Wissenschaftliche Allgemeinbildung – ein Konzept und seine Umsetzung. Bildungsansatz und -arbeit des Zentrums für Weiterbildung an der Universität Graz*, *Magazin erwachsenenbildung.at*. Das Fachmedium für Forschung, Praxis und Diskurs. Ausgabe 27 (Erwachsenenbildung und Universität), (On line) <http://www.erwachsenenbildung.at/magazin/16-27/meb16-27.pdf>
- http://erwachsenenbildung.at/magazin/16-27/07_ludescher_waxenegger.pdf
- LUDESCHER M., 2016, *Something for older people? Research-based general education and university lifelong learning*, [in:] J. Field, B. Schmidt-Hertha, A. Waxenegger (eds.), *Universities and engagement. International perspectives on higher education and lifelong learning*, Routledge, London–New York.
- PECHAR H., 2007, *Der offene Hochschulzugang in Österreich*, [in:] Ch. Badelt, W. Wegscheider, H. Wulz (Hrsg.), *Hochschulzugang in Österreich*, Grazer Universitätsverlag, Graz.
- PECHAR H., 2009, *Can research universities survive without control over admission? Reflections on Austria's exceptionalism in higher education policy*, *Journal of Adult and Continuing Education*, Vol. 15, No. 2.
- Universität Graz – Bundesministerium für Wissenschaft, Forschung und Wirtschaft, 2015, *Leistungsvereinbarung 2016–2018*.
- WAXENEGGER A. (Hrsg.), 2011, *Lernen und Bildung im späteren Lebensalter. Leitlinien und Prioritäten 2020*, Universität Graz, Graz, English Translation of Extracts, 2012.
- WAXENEGGER A., KOLLAND F., LUDESCHER M., 2011, *Wissenschaftliche Weiterbildung im Lebenslauf*. (in:) G. Niedermair (Hrsg.), *Aktuelle Trends in der beruflichen Aus- und Weiterbildung. Impulse, Perspektiven und Reflexionen*, Linz, Trauner.
- Waxenegger A. on behalf of the ADD LIFE project consortium (ed.), 2008, *ADD LIFE European Tool Kit for Developing Inter-generational Learning in Higher Education*, Graz, University of Graz (w sześciu językach).

University lifelong learning in Europe and its social dimension. Conclusions arriving from practice

The article discusses the aspects of university lifelong learning (ULLL). It begins with the presentation of annual surveys conducted by the European University Continuing Education Network (EUCEN) among seventeen members of National Networks during years 2012–2015. Then, it discusses the actions of University in Graz showing in a practical way how a single high school can use ULLL in order to strengthen its “social dimension” making it possible for target groups to obtain university education, which for various reasons have only limited access (or none) to scientific knowledge and academic education.

Keywords: *lifelong learning, LLL university, social dimension of university*